

ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ КОШТІВ ТА ІНШОГО МАЙНА, ЗДОБУТИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Будь-яка форма злочинної діяльності, будь-який прояв тих чи інших кримінальних тенденцій у суспільстві мають цілком конкретні об'єктивні причини і корені, що виникають у певному соціальному середовищі і розвиваються в реальних суспільних умовах. Оскільки серед різноманіття мотивів злочинної поведінки корисливість, прагнення до багатства займають одне з чільних місць у цільовій настанові порушників законів, то наступне бажання злочинців безбоязно і безперешкодно володіти, користатися і розпоряджатися матеріальними плодами своїх діянь з неминучістю веде їх до дій, спрямованих на легалізацію, надання зовнішнього законного вигляду злочинним за походженням і правовим змістом доходам і майну. Таким чином, злочинна діяльність не вичерпується протизаконним присвоєнням чужих майнових цінностей і прав, незважаючи на те, що диспозицією кримінального закону той чи інший злочин з корисливою мотивацією може бути визнано закінченим за ознаками виконання винними об'єктивної сторони конкретного матеріально-правового складу. Ця діяльність знаходить своє логічне продовження в спробах злочинців змінити «юридичну долю» злочинно здобутих матеріальних цінностей зрядами досягнення як мінімум двох цілей: 1) перешкодити виявленню і вилученню кримінальних капіталів правоохоронними органами і 2) знищити матеріальні докази, сліди своєї злочинної діяльності для того, щоб надалі, по можливості, уникнути кримінального покарання за вчинення злочинів, що принесли такі майнові вигоди. Найбільшу актуальність проблеми відмивання злочинно придбаних матеріальних цінностей мають у тій сфері громадського життя, що стикається з економікою й економічною злочинністю. Тому є певні причини. По-перше, у державі з будь-якою моделлю економічного розвитку найбільш значні злочинні стани виникають саме в результаті вчинення різних економічних злочинів. По-друге, господарські, фінансові ринки в силу своєї динамічності, постійної змінюваності є місцем, найбільш придатним для прибуткового використання кримінальних капіталів, у тому числі і на міжнародному рівні. По-третє, економічна могутність, що здобувається злочинцями в результаті вкладення злочинно нажитих майнових цінностей у промисловість, банківську справу і тому подібне, надалі приносить їм політичну владу, дозволяє підкорити своєму впливу державні структури. Реальність такої небезпеки стала очевидною для більшості розвинених країн Європи й Америки ще в 70-ті роки минулого сторіччя. Питання необхідності чи доцільності боротьби з легалізацією кримінальних капіталів на Заході вже давно не є предметом дискусій у наукових колах і на державному рівні. В Україні, однак, ця тема залишається певною мірою спірною. У науковому середовищі, у пресі, на телебаченні на початку 90-х років періодично виникала полеміка про те, як варто було б поводитися з доходами, отриманими злочинним шляхом. При цьому висловлювалися різні думки, що, у кінцевому рахунку, зводилися до двох протилежних позицій.

Представники першої точки зору вважали, що в українській тіньовій економіці, діють найбільш енергійні і заповзятливі люди. Тому для нас вигідна легалізація сформованих там капіталістичних підприємницьких структур, тому що це швидко просуне країну до добробуту. У силу сказаного, такі доходи приносять користь як діловим людям, так і суспільству в цілому. Інша позиція зводиться до наступного: бізнес в умовах тіньової економіки найчастіше супроводжується не тільки грубим нехтуванням норм моралі і права, але й скоєнням злочинів. Тому доходам, отриманим злочинним шляхом, необхідно перекрити

канали надходження в економіку, інакше вона стане кримінальною. Це може послужити серйозною перешкодою для інтеграції в загальноєвропейські економічні процеси, оскільки в США і країнах Західної Європи не довіряють підприємцям, що одержали капітал злочинним шляхом [1, с.99].

Слід зазначити, що в усьому світі споконвічним джерелом найбільш великих злочинних доходів, які відмиваються згодом, була (і є дотепер) торгівля наркотиками й інші злочинні діяння, зв'язані з обігом наркотичних засобів. Торгівля наркотиками регулярно приносить настільки великі (у порівнянні, наприклад, із тривіальним вимаганням чи розбоями) суми, які перевищують 200 млрд доларів, а у світі, за різними оцінками, – від 500 млрд до 1,5 трильйона доларів [2].

Хоча головними замовниками легалізації злочинних доходів є представники наркобізнесу, цей вид злочинної діяльності, безумовно, затребуваний і «своєний» також і в тих доходах і майнових організованої злочинності, що займаються іншими видами кримінально караного діяльності. У цьому зв'язку виникає питання про те, які доходи і від яких злочинних чи протизаконних діянь можуть бути предметом легалізації як самостійного злочину; які ознаки є вирішальними для криміналізації відмивання тих чи інших майнових цінностей? На ці питання в різний час у різних країнах давалися неоднакові відповіді.

Однак, незважаючи на різницю законодавчих підходів у національних правових системах, загальною і єдиною є думка про кримінальну відповідальність за легалізацію всіх доходів і майнових вигод, отриманих від організованої злочинної діяльності. Справа в тім, що організована злочинність у сучасному суспільстві орієнтована на впровадження своїх структур в усі сфери життя, на завоювання не тільки економічного, але і політичного панування. Вона має у своєму розпорядженні взаємозалежні механізми впливу на суспільну свідомість і, певною мірою, прагне сформувати соціальний вигляд багатьох країн. При цьому загальновідомо, що базою для розвитку організованої злочинності, основним фактором її росту є не сама по собі наявність і кількість організованих злочинних груп, а фінансова, грошова могутність кримінальних структур, їх здатність протистояти правоохоронним органам і державній владі. У той же час для активної участі в економічному і політичному житті злочинному капіталу необхідно надати зовні законний вигляд. Звідси логічно випливає, що потреба організованої злочинності у відмиванні своїх доходів постійно зростає, і ця тенденція росту безпосередньо пов'язана з динамікою розвитку самої організованої злочинності у всіх її проявах.

Виходячи з різниці у підходах до боротьби зі злочинністю взагалі, і до боротьби з легалізацією злочинних доходів зокрема, можна було б розділити всі країни світового співтовариства на три великі групи.

У першу групу входять держави, об'єднані між собою більш-менш детальними міжнародними угодами, які стосуються координації боротьби з відмиванням кримінальних грошей. Це, у першу чергу, країни – члени Європейського Союзу, а також держави, що входять у Раду Європи (ця міжнародна організація має набагато більший кількісний склад учасників у порівнянні з Європейським Союзом). Але якщо директиви і рішення органів Європейського Союзу можуть мати обов'язкову силу для країн-учасниць, то конвенції й угоди, прийняті Радою Європи, носять, головним чином, рекомендаційний характер і не завжди повною мірою враховуються державами, які підписали ці міжнародні договори.

Другу групу утворюють країни з розвиненим національним законодавством у боротьбі зі злочинною діяльністю, причому національне право в цих країнах було сформовано певною мірою самостійно, без скільки-небудь значного орієнтування на міжнародні норми. До числа таких держав належать Сполучені Штати Америки, а також деякі інші країни американського континенту, наприклад Канада. Подібна особливість законодавства обумовлена тим, що в цій країні

законодавство про боротьбу з організованою злочинністю і, відповідно, з відмиванням доходів від злочинної діяльності, почало створюватися на початку 70-х років минулого сторіччя, коли міжнародної правової бази у галузі протистояння цим видам злочинної діяльності ще не було ні на рівні Організації Об'єднаних Націй, ні на регіональному, зокрема європейському, рівні. У цьому зв'язку слід зазначити, що правовий і практичний досвід США згодом був використаний багатьма країнами світового співтовариства і знайшов втілення у низці документів ООН. Зараз законодавство США і Канади в галузі боротьби з легалізацією кримінальних капіталів розвивається в основному відповідно до раніше створених національних правозастосовчих традицій.

До третьої групи відносяться країни, у яких національні законодавства про криміналізацію відмивання доходів від злочинної діяльності перебувають в зародковому стані або відповідні норми кримінального права взагалі відсутні. Це ряд держав Латинської Америки, наприклад Перу, Венесуела і, донедавна, Колумбія, багато країн Африки, офшорні території. Правова ситуація в названих країнах є предметом справедливої критики світового співтовариства. Деякі з них, зокрема Колумбія, під міжнародним тиском змушені починати процес зміни свого колишнього кримінального і фінансового законодавства в цій частині.

Вищевикладений розподіл законодавств країн світу стосовно досліджуваної проблеми на три категорії засновано на реальній правовій ситуації в різних суспільствах, обумовленій багатьма соціальними, економічними і політичними факторами. На основі аналізу правотворчих тенденцій можна виявити ряд закономірностей, що стосуються позицій тих чи інших держав щодо кримінального переслідування за легалізацію злочинно здобутих майнових цінностей.

У країнах з високим рівнем розвитку індустріального і фінансового ринку (більшість країн Європи і Північна Америка) проблемі контролю за проникненням капіталів злочинного походження в економіку приділяється підвищена увага, створюється й удосконалюється законодавство, здатне якщо не ліквідувати, то принаймні блокувати та послабити фінансовий вплив карних елементів у цих країнах, вживаються заходи для ізоляції кримінальних коштів, запобігання їх залучення до легального обороту в будь-якій формі. Деякі відмінності в національних правових системах названих країн не змінюють суті загального підходу до вирішення розглянутих питань. Єдність поглядів і дій у даному випадку обумовлено високим ступенем інтеграції економічних систем західних країн, політичною перспективою подальшого зближення європейських держав. Чималу роль у визначеній уніфікації тенденцій розвитку права промислово розвинутих країн у сфері контролю за кримінальними проявами на фінансових ринках зіграв вплив, у тому числі політичний, Сполучених Штатів Америки. Головним чином під цим впливом на початку 90-х рр. змінили свої внутрішні законодавства щодо банківської таємниці і контролю за відмиванням злочинних капіталів Швейцарія й Австрія. Стурбованість західних країн цією проблемою цілком зрозуміла, тому що в силу стабільності і розвиненості фінансового ринку вони є найбільш зручним, в економічному сенсі, місцем для легалізації і наступного інвестування злочинно придбаних коштів. За оцінками журналу «Euromoney» в одній тільки Австрії за період 1990–1994 рр. міжнародними злочинними синдикатами було відмито і розміщено на банківських рахунках близько 22 млрд доларів [3, s.175]. Надалі частина цих грошей була легально інвестована наркоділками з Південно-Східної Азії й Америки в економіку різних країн світу. В останні роки багато скандальних сенсацій у Європі й Америці пов'язано з легалізацією кримінальних капіталів «української» мафії в США, Німеччині й Австрії, а також в офшорних зонах.

Грунтуючись на фактичних даних, деякі західні вчені дійшли висновку про створення в Європі стійких злочинних організацій, які систематично і професійно займаються тільки одним різновидом злочинної діяльності – легалізацією

грошей і інших майнових цінностей, що належать іншим кримінальним структурам – замовникам цих «фінансових послуг».

На основі викладеної фактичної інформації можна зробити такий загальний висновок: проблема боротьби з легалізацією злочинно здобутих майнових цінностей є невід'ємною частиною комплексу питань щодо протистояння міжнародній організованій злочинності. Розглянуті злочинні прояви мають місце в усьому світі, незалежно від моделей економічного розвитку і досконалості (чи недосконалості) законодавчої бази конкретних країн.

Список літератури: 1. Ларичев В.Д Совершенствование законодательства о борьбе с отмыванием денег, полученных преступным путем // Государство и право. 1992. №4. 2. Грязные деньги и закон. Правовые основы борьбы с легализацией преступных доходов / Под ред. Абрамова Е.А. М., 1995. 3. Burgstaller M. «Die neuen» Geldwaschereidelikte, in: Bank-Archiv 1994.

Надійшла до редколегії 02.04.03